Phạm Công Luận

Tập Vở Bút Mực Qua Trăm Năm

*Ký ức và tư liệu không đầy đủ
về thời đi học đã qua.*

Học cụ cho học sinh là một khía cạnh rất nhỏ của nền giáo dục, nhưng là những vật dụng cần thiết để học sinh tiếp nhận tri thức và trình bày cho thầy cô những gì mình học được. Tính đến bây giờ với máy tính bảng và màn hình ti vi hiện diện trong lớp học, lãnh vực này đã phát triển quá xa.

Bên cạnh bút nghiên, mực tàu giấy bản của nền giáo dục cũ theo Nho học, khi nền giáo dục kiểu phương Tây xuất hiên ở Đông dương cuối thế kỷ 19, học cụ dành cho học sinh tất nhiên cũng thay đổi, còn có thêm các loại bút sắt, tập vở, thước kẻ các loại, sách vở học và tham khảo…. Qua thời gian, học cụ phát triển theo chương trình giảng dạy, sự phát triển của khoa học kỹ thuật được vận dụng vào chương trình và trong việc chế tạo các sản phẩm giảng dạy. Đến nay, việc sản xuất học cụ đã là một ngành sản xuất và kinh doanh khổng lồ trên toàn cầu và liên tục ứng dụng kỹ thuật hiện đại.

THỜI PHÁP THUỘC

Trăm năm qua, các tiệm sách cũng là nơi bán học cụ cho học sinh, không khác hiện nay.

Nổi bật trong đó là nhà bán sách của ông F.H. Schneider

trên đưởng Catinat gần nhà hát Tây (nay là đường Đồng Khởi). Nhà sách của ông từ đầu thập niên 1910 đã quảng cáo liên tục trên báo Lục Tỉnh Tân Văn nhiều kỳ, đơn giản vì ông là chủ tờ báo này và nhà sách của ông là nơi phát hành báo. Nhà sách bán đủ các thứ sách vở, giấy viết, sách truyện tiếng Pháp, sách tham khảo dành cho học sinh… có cả truyện, thơ, tuồng chữ quốc ngữ in tại Sài Gòn và sách in ngoài miền Bắc đưa vào; sách công cụ như sách Luật, sách về kinh doanh; tự điển tiếng Pháp Larousse, Gazier, Larive Fleury, tự điển Pháp – Việt có minh hoạ, có cả tự điển Nhật – Pháp, Anh, Ý, Campuchia… Về giấy, có giấy trắng, giấy gạch hàng ngang, hàng vuông, giấy gạch sọc để làm sổ sách kế toán, bao thư đủ màu đủ cỡ, giấy viết và bao thư đựng trong hộp đủ kiểu, giấy vẽ tờ lẻ hoặc theo cuốn dày hay mỏng, giấy chậm…Viết thì có viết chì, cán viết chì đen hiệu Faber, Gilbert Conte, Chinois đủ thứ đề viết hoặc đề vẽ; viết chì màu, cán viết bằng mây, gỗ… ngòi bằng vàng, viết máy bơm mực một lần dùng tới hai tuần lễ mới hết. Mực bán nguyên lít hay chia nhỏ, bình vuông hay tròn hiệu Sthéphens, Gardot, Antoine, la Populaire… có mực đen, mực đỏ, xanh, nâu chai nhỏ đề viết, dùng đóng con dấu, có cả mực Tàu hiệu con rồng, hiệu con sư tử loại tốt, có bàn hình để mực mài bằng sành, bằng thủy tinh… Có ngòi viết hiệu Sergent major France-militaire, Mallat, Blanzy, Pourre đủ thứ, ngòi viết ronde từ số 0 cho tới số 5. Thước có loại cho học trò học, bằng gỗ mun có bịt góc, thước ê-ke bằng gỗ, bằng cao su đủ cỡ lớn nhỏ, compas để vẽ, bảng đá, giấy đồ, giấy học, phấn, bao cho học trò đựng sách và đủ thứ đồ dùng cho học trò, carte postale, bản đồ các tỉnh trong Nam kỳ, Bắc kỳ, Trung kỳ và cả Đông dương.

Nhà sách này là thế giới hấp dẫn học sinh và sinh viên thời đó, cả Pháp và Việt. Tuy nhiên, dân Tây và giới nhà giàu ở Sài Gòn hay lục tỉnh mới có điều kiện đến mua vì giá ở đây khá cao do chất lượng tốt, đa số nhập từ bên Pháp. Vẫn có những cửa hàng nhỏ lẻ bán học cụ hay văn phòng phẩm từ trong Chợ Lớn sản xuất ra, là những cây thước kẻ bằng gỗ rẻ tiền, giấy tập chất lượng thấp hơn nhưng xài được… Người ta chỉ đến nhà sách Scheiner mua những học cụ chuyên dụng dành cho học sinh lớp lớn.

Năm 1939, ông Nguyễn Khánh Đàm, em ruột nhà văn Nguyễn Tuân từ Hà Nội cùng với một người bạn vào Sài Gòn đã đến đường Sabourain (nay là Lưu Văn Lang) gần chợ Bến Thành mở một cửa hàng bán sách lấy tên "Nhà sách Nguyễn Khánh Đàm". Ở đây, ngoài việc chính là bán các báo và tạp chí như Tri Tân, Tuổi Xanh, Ngày Nay… sách của miền Bắc đưa vào Nam bán của nhóm Tự Lực Văn Đoàn, còn bán học cụ và bày bán đồng phục của học sinh.

Thời gian đó, còn có trung tâm thương mại Charner là nơi chuyên bán những vật dụng nhập cảng từ Pháp. Học trò vào học nội trú trường trung học lớn như Petrus Ký sẽ được trường yêu cầu sắm đủ các món đã được ghi trong một bản kê khai dài, chỉ có ra trung tâm này mới có đủ thứ cần thiết.

THỜI CỦA BÚT BI VÀ TẬP VỞ SẢN XUẤT NỘI ĐỊA

Đến thập niên 1950, ở Sài Gòn đã bắt đầu xuất hiện bút (viết) nguyên tử (sau này gọi là bút bi) với giá 5 đồng một cây. Loại bút này chào đời tại Pháp năm 1947, được quảng cáo là "đầu có một viên bi nhỏ có thể dùng để viết cả tháng mà không cần chấm mực, nhờ ở một chất

mực đặc sệt có chứa sẵn trong cán bút. Bây giờ dến lượt các vị khách hàng cho biết ý kiến xem có thật loại bút này, được mệnh danh là "bút nguyên tử: có tiện lợi hơn là bút có ngòi bằng thép không?". Mỗi tháng Pháp sản xuất tới 11 triệu cây bút nguyên tử (trong số đó có 7 triệu cây bút hiệu BIC mà dân Sài gòn quen dùng). Mỗi viên bi ở đầu bút có thể viết từ 1500 tới 3000 chữ. Tuy chỉ có sau Pháp vài năm, ở Việt Nam chưa thông dụng lắm, cũng có lúc bút bị kẹt mực, phải mua cây khác. Đã vậy, bút này dễ bị biến mất nhanh chóng ở các phòng giấy hay trong lớp học. Tại Sài Gòn đầu thập niên 1960, đã có hai nơi sản xuất bút BIC, một ở Phú Nhuận và một ở Chợ Lớn.

Với đa số học trò thời đó, đi học chỉ cần tập vở và bút mực, thước kẻ là xong. Sách giáo khoa ở bậc tiểu học đã có nhà trường cho mượn, cuối năm trả lại. Tập thì có nhiều hiệu, giá cả đa dạng. Học trò tiểu học viết bằng bút viết chấm mực tím để luyện chữ, phải mua cán bút và ngòi bầu, bình mực tím, cái thước kẻ bằng gỗ, tờ giấy chậm mực màu hồng, tấm bảng và hộp phấn trắng. Những thứ này tiệm tạp hoá người Việt và tiệm chạp phô người Hoa đều có bán.

Học sinh đầu thập niên 1960 thích loại bình đựng mực bằng nhựa hiệu Hondo (được cho là viết gọn của từ “Hổng đổ”) vừa mới ra. Bình bằng nhựa nên nhẹ so với bình mực thuỷ tinh, có kết cấu là một vòng nhựa có tiết diện rộng nối từ miệng bình đến gần đáy bình.

Khi bình bị nghiêng hoặc dốc xuống thì mực bị mép dưới của vòng nhựa chận tràn vào chung quanh thân bình, không thoát ra ngoài miệng bình. Còn tập vở thì các cuốn tập có vẽ tranh thiếu nữ với màu sắc rực rỡ của hoạ sĩ Hoàng Lương rất được nữ sinh ưa chuộng. Tập Con Nai của nhà máy giấy Cogido sản xuất ở khu kỹ nghệ Biên Hoà sau đó một chút có chất lượng rất tốt.

Bao tập thì dùng giấy báo. Đứa nào chơi sang và kỹ – đa số là nữ sinh – thì mua loại giấy bao tập giấy bóng mờ rồi đi ép plastic cho sạch. Đứa nào giỏi xoay xở thì nhờ ba hay anh ra thư viện Abraham Lincoln gần rạp Rex trên đường Lê Lợi. Ở đó, tạp chí Thế Giới Tự Do hằng tuần ngày thứ Năm được bày ra đặt gần cửa ra vào cho mọi người lấy miễn phí để mang về nhà đọc. Đọc xong có thể dùng làm giấy bao tập vì tạp chí in bằng giấy tốt, trắng và láng, vừa vặn với cuốn tập. Tờ giữa và tờ bìa dùng để bọc sách vì in giáy láng, các tờ còn lại bọc tập vở. Có số đặc biệt năm 1969 có bài giới thiệu về chuyến bay của phi hành gia Mỹ lên mặt trăng nên có tờ gập giữa dài tới 4 trang, bao được tới hai cuốn sách. Học

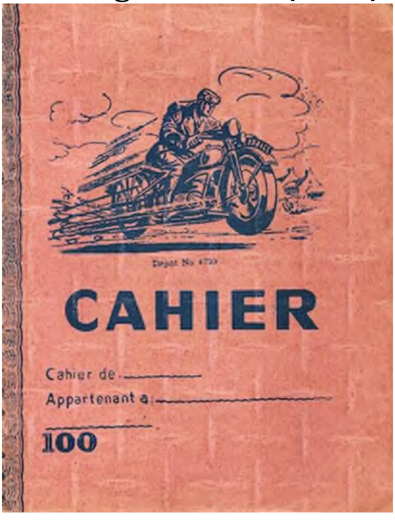

trò nào có giấy bao tập là Thế Giới Tự Do thì đứa khác thèm thuồng vì lúc buồn có thể đọc bài viết hay xem hình màu trên đó. Đọc xong mà còn thèm thì bóc bao tập ra, đọc mặt bên trong rồi dán lại.

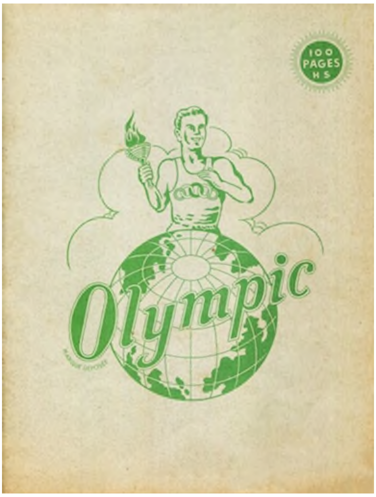

Từ thời trung học đệ nhứt cấp (từ lớp 6 dến lớp 9)), nhiều học trò được ba mẹ trang bị bút Bic để viết bài. Nhà nào khá hơn thì cho con cây bút máy hiệu Parker hoặc Pilot dắt túi áo trông rất oai. Đó là hai hiệu thông dụng nhất. Còn một loại bình dân nữa là bút Tatung bơm mực bằng piston. Đám học trò lớp nhỏ rất thích bút máy, cứ mong mau lên tới lớp Trung học để được xài.

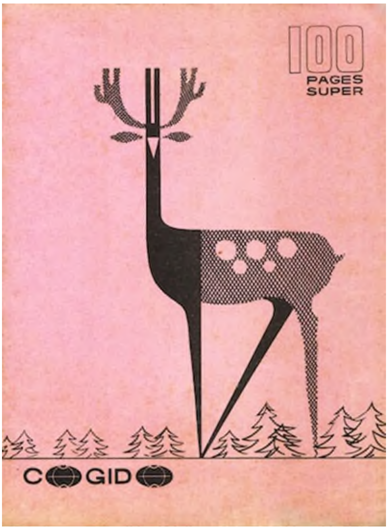

Con đường Lê Lợi gần nhà sách Khai Trí là thiên đường cho học cụ và văn phỏng phẩm, không thiếu thứ gì từ giấy croquis, calson, các loại bút viết chấm mực từ loại

thường đến loại viết chữ Roman, các loại bút bi và bút máy cao cấp, cọ vẽ và tập giấy vẽ, giấy kẻ nhạc… Hàng cuối tuần, người qua lại trên đường rất đông, có khá nhiều học sinh sinh viên trong đó đi lùng mua học cụ.

THỜI KHÓ KHĂN

Sau năm 1975 trong thời bao cấp, tập vở tốt hiếm dần. Tập vở vẫn sản xuất ra bằng giấy tái chế, ban đầu có màu vàng sau chuyển sang nâu. Đứa nào trong nhà còn trữ tập vở hiệu Con Nai, Xích Lô… để mang ra xài được coi là nhà giàu. Lứa học trò sau năm 1975 còn bày ra viết lấn ra lề hay viết một hàng 3 ô ly thay vì bốn ô, chữ khít rịt trên nền giấy vàng, đọc muốn nổ mắt. Đến cuối năm, hầu như đứa nào cũng xem lại tập cũ, còn dư tờ nào thì chắt chiu gom lại đem ra nhà đóng sách bấm kim, làm bìa thành một cuốn tập khác để học hay viết lưu bút cuối năm. Bút bi thì bơm mực dỏm, bơm tới bơm lui, chảy mực tèm lem vào áo khi giắt túi. Cặp táp, có khi dùng cặp da của cha một thời dùng khi còn làm công chức, là thể hiện con nhà nền nếp dù đã hết thời, cha đang đi học tập cải tạo. Nhiều đứa đi học bỏ tập sách trong túi vải may bằng vải bồng bột, sang hơn là từ quần kaki lính còn lại. Còn túi vải Jean là đẳng cấp cao rồi. Nhà nào có “thùng” hàng của người thân từ nước ngoài gửi về thường có những hộp bút bi BIC vàng thơm nức.

Vậy mà vẫn đi học qua ngày, giờ có nhiều người thành đạt.

Phạm Công Luận